

КАРТОГРАФУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ТУРИСТСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Останні десятиліття туристична галузь розвивається прискореними темпами. За даними багатьох дослідників її частка в обсязі світового ВВП складає понад 10 %. На туризм припадає понад 30 % світової торгівлі послугами, 7 % інвестицій. Всесвітня туристична організація (ВТО) надає інформацію, що зростання туристичного руху в 1995-2000 рр. у країнах Східної Європи було в межах 4,8 % щороку.

Вихідні передумови. Поступальний розвиток економіки нашої країни неможливий без включення її до системи світогосподарських зв'язків, інтеграції у світове співтовариство. Однією із складових цього є підтримка розвитку індустрії туризму в державі. З прийняттям у вересні 1995 року Закону "Про туризм" держава взяла на себе зобов'язання створити сприятливі умови для туристичної діяльності і проголосила його однією з пріоритетних галузей розвитку економіки.

Державна служба туризму і курортів приділяє велику увагу розвитку співробітництва України з Європейським Союзом (ЄС) з огляду на можливості просування національного туристичного продукту на європейський ринок. Міжнародний туризм – джерело валютних надходжень для країн, засіб забезпечення зайнятості, він сприяє зростанню внесків до платіжного балансу та ВВП країни, диверсифікації її економіки, розширенню сфери споживання послуг, завдяки зайнятості сприяє добробуту громадян.

В'їзний та виїзний туризм сприяє налагодженню міжнародних приватних, культурних та економічних зв'язків України з іншими країнами.

За даними Державної служби туризму і курортів інтенсивність в'їзного та виїзного туризму щорічно зростає. За даними Адміністрації державної прикордонної служби України протягом 2006 р. Україну відвідали 18,9 млн. іноземних туристів. За 9 місяців 2007 р. Україну відвідали 17,9 млн. іноземних туристів, що на 24% перевищило їх чисельність за відповідний період 2006 р. Зростають і доходи від міжнародного туризму в Україні. У 2006 році за різними оцінками вони склали понад 12 млрд дол. США.

Дослідженню туристичної галузі в Україні, зокрема міжнародних туристичних зв'язків, приділено неабияку увагу. У своїй монографії О. О. Любіцева [7] розглядає теорію, методологію і практику геопросторових аспектів розвитку ринку туристичних послуг, механізм та закономірності його функціонування і територіальної організації на різних ієрархічних рівнях. Географічному вивченню зовнішньоекономічних зв'язків, зокрема у галузі туризму на мезорегіональному рівні присвячена робота О. М. Кузьміної [5].

Науковому обґрунтуванню системи картографічних творів для потреб туризму присвячена робота Ю. І. Прасул [10]. Аналіз абсолютних і відносних показників виїзного та в'їзного туризму для задач картографування проводилися В. Ф. Северіновим [11]. Практичні роботи в галузі картографування окремих показників туристичної галузі в Україні та її регіонах здійснено Л. Г. Руденком та А. І. Бочковською [15], І. М. Яковенко [14].

Формулювання цілей статті, постановка завдання

Не зважаючи на постійний інтерес до теми міжнародного туризму багатьох дослідників, нині створено небагато карт міжнародних туристичних зв'язків. Потребує наукового обґрунтування перспективна тематика карт, показники картографування, напрямки їх практичного застосування.

Виклад основного матеріалу статті

Міжнародний туризм охоплює поїздки подорожуючих осіб з туристськими цілями за межі країни постійного проживання. Перетин державного кордону здійснюється за встановленим порядком, що пов'язане з перешкоджанням кожною державою несанкціонованій міграції, міжнародному тероризму та організованій злочинності [1].

До наукових основ картографування міжнародних туристичних зв'язків слід віднести творче застосування теорій і концепцій географії та картографії в процесі розроблення тематики і змісту карт, розробленні типологій країн за інтенсивністю міжнародних туристичних зв'язків з Україною та переважаючими видами туристичних потоків.

Теоретичною основою картографування є системний підхід, вчення про суспільно-географічні відносини і зв'язки, міжнародний поділ праці, суспільно-географічне районування. Новітня теорія соціального поля в суспільній географії, про яку згадує Л. Т. Шевчук [13], є шляхом розуміння просторових неоднорідностей у забезпеченості території країн рекреаційними й туристськими ресурсами, туристичною інфраструктурою та їх використанням.

Важливим для картографування є розуміння геопросторової організації туристичного процесу, яка «...відтворюючи рекреаційно-туристські цикли самоорганізації населення, на всіх таксономічних рівнях має зіркоподібний малюнок з тенденцією до згладжування, де туристичні потоки відцентрово поширюються з туристсько-генеруючих регіонів, затухаючи відповідно зменшенню доступності турпродукту» [6].

Туризм нині часто називають «точкою освоєння, що плаває» [12], що пов'язано насамперед зі зміною місцеположення світових і національних туристсько-генеруючих центрів. Застосування картографічного методу створює додаткові переваги аналізу попиту і пропозиції на міжнародному туристичному ринку.

До головних принципів картографування міжнародних туристичних зв'язків України слід віднести системність, часову визначеність, історизм і динамізм, репрезентативність інформації.

Системність відображення інформації про міжнародні туристичні зв'язки передбачає врахування ієрархії та взаємозв'язків матеріальних об'єктів системи «Суспільство-природа», що взаємодіють при виробленні та споживанні туристичних послуг.

Часова визначеність, історизм і динамізм передбачає розгляд часових трендів розвитку міжнародних туристичних зв'язків України, їх передумов та наслідків.

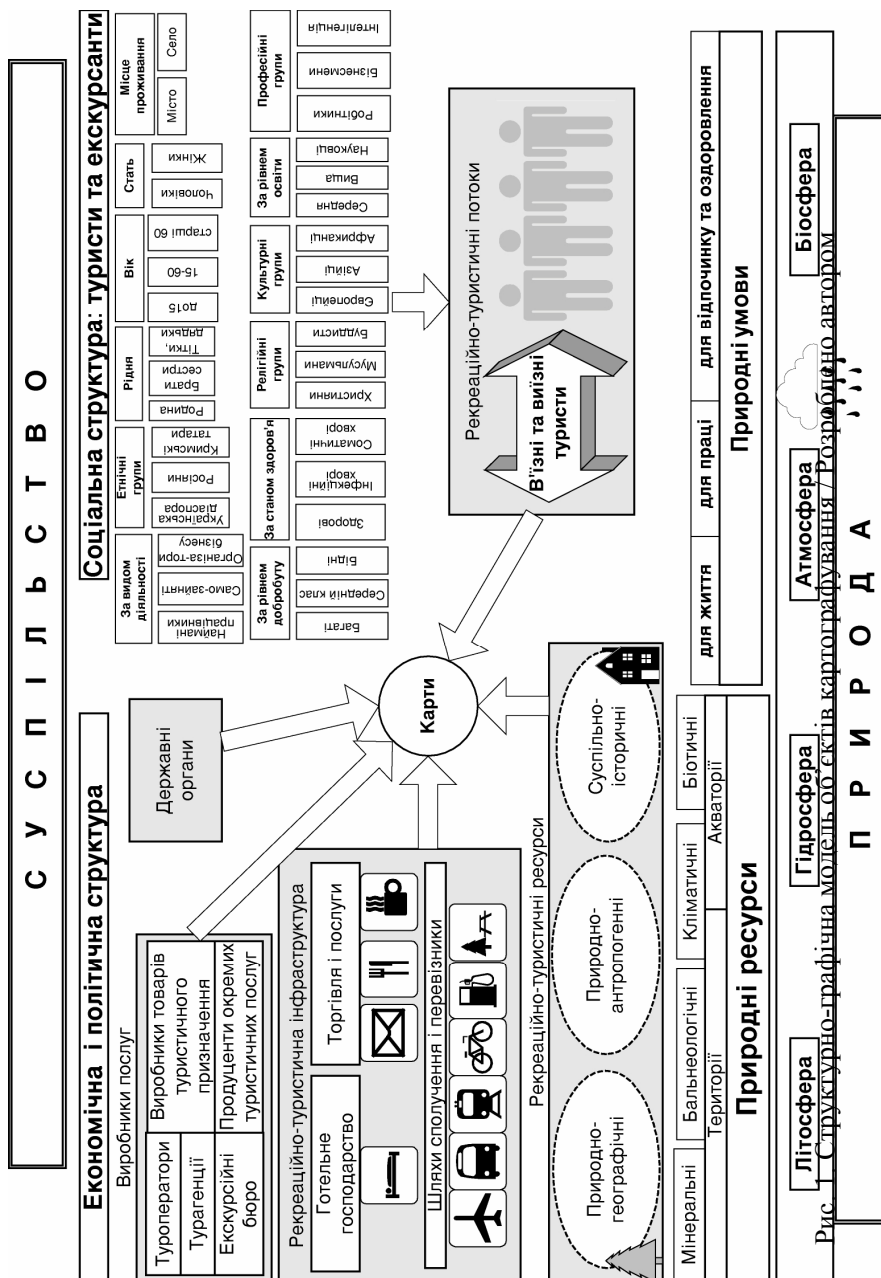
Репрезентативність картографічної інформації означає значний обсяг передкартографічних робіт, що забезпечить адекватне представлення явищ і процесів міжнародного туризму на основі наявних статистичних даних.

Об'єкти картографування в процесі дослідження міжнародних туристських зв'язків (рис. 1.) – це об'єкти природи та суспільства як умови і чинники цих зв'язків, туристи та екскурсанти як носії зв'язків і наслідки зв'язків, що виявляються у зміні характеристик природних та суспільних об'єктів внаслідок споживання туристських послуг.

Всі ці об'єкти тісно взаємодіють між собою в туристичному процесі.

Споживачами туристичних послуг є туристи, що задовольняють різноманітні психічні та фізичні потреби, формуючи попит на ці послуги. Виявлення суті цих потреб тісно пов'язане з визначенням соціальної структури подорожуючих за багатьма критеріями.

Організації, що надають туристам послуги (виробники послуг) є посередниками між туристами та рекреаційно-туристськими ресурсами території. Ці організації класифікують за формою власності, фінансовими обсягами діяльності, видами послуг, що вони надають тощо. Ці організації є одними з головних перспективних користувачів карт міжнародних туристських зв'язків.

Групи рекреаційно-туристських ресурсів на моделі виділено за класифікацією О. О. Бейдика. Допоміжною рекреаційно-туристською інфраструктурою є шляхи сполучення, транспортні засоби, готелі, підприємства роздрібної торгівлі, що забезпечують переміщення туристів, їх харчування, ночівлю тощо.

Місцеві органи влади є важливим елементом системи надання туристичних послуг. Їх діяльність пов'язана із забезпеченням зростання доходів місцевих бюджетів від туризму. Владні органи стоять на сторожі збереження природної та культурної спадщини, що є важливими ресурсами для туризму. Місцеві органи влади також є споживачами систематизованої картографічної інформації в галузі міжнародних туристських зв'язків.

Місцеве населення сприймає туристичну індустрію як чинник зайнятості та отримання доходів від надання послуг туристам.

Важливою складовою картографування міжнародних туристських зв'язків є відображення біпатридних рекреаційно-туристських ресурсів [12], що являють собою природні та соціальні об'єкти і явища, які прослідковуються як на території України так і у межах зарубіжних країн де вони виникли (римська фортеця I-II ст. на м. Ай-Тодор в Криму; поховання Шведів на полі Полтавської битви, Геодезична дуга Струве, палаци династії Романових у Лівадії, Масандрі, місце вінчання Оноре-Де Бальзака у м. Бердичеві

тощо). Саме ці об'єкти є найбільш потенціально привабливими для іноземців, що відвідують Україну.

Інша важлива особливість міжнародних туристичних зв'язків стосується міжнародних економічних відносин. Іноземні туристи, сплачуючи товари і послуги, забезпечують надходження валюти до бюджету приймаючої країни і активізує її платіжний баланс. Тому в'їзний туризм економісти називають активним туризмом [1]. Виїзд туристів пов'язаний з вивезенням національної валюти за кордон: міжнародні платежі по таких туристичних операціях фіксуються в пасиві платіжного балансу, а виїзний туризм називають пасивним.

За оцінками Всесвітньої ради з туризму і подорожей в Україні частка доходів від туризму і подорожей складе близько 9 % ВВП (13,6 млрд дол. США) у 2008 р.

Інші економічні показники картографування туристичної діяльності це особисті, комерційні та державні доходи від туристичної діяльності та пов'язаних з нею галузей, надходження іноземної валюти, внесок міжнародного туризму у платіжний баланс країни. Важливими показниками є надходження від в'їзного туризму (забезпечені витратами іноземних відвідувачів, здійсненими як оплата до, під час та після подорожі за товари та послуги, що отримані в країні відвідання, зокрема міжнародні пасажирські перевезення) та виїзного туризму (забезпечені витратами виїзних туристів, здійсненими як оплата до, під час та після подорожі за товари та послуги, що отримані в країні походження, зокрема платежі національним перевізникам за міжнародні пасажирські перевезення).

Таблиця 1.

Доходи від подорожей і туризму

Місце	Назва країни	Частка доходів від туризму у ВВП
31	Естонія	20.4
65	Болгарія	12.0
74	Чехія	10.4
98	Україна	9.0
99	Фінляндія	8.9
115	Польща	7.7
128	Росія	6.9
133	Угорщина	6.7
141	Литва	6.2
153	Білорусь	5.6

За даними Всесвітньої ради з туризму і подорожей (www.wttc.travel)

В процесі картографічного моделювання міжнародних туристичних зв'язків корисними є дані Адміністрації Державної прикордонної служби України. При забезпеченні карт вихідними даними слід використати статистику Державної служби туризму і курортів про обслуговування туристів. Також заслуговує на увагу транспортна статистика (в'їзд громадян, автотранспорту, поїздів на територію України). Статистичні дані Держкомстату «Зовнішня торгівля послугами» [4] містять цінну інформацію про зовнішню торгівлю послугами з організації подорожей, послугами приватним особам та в галузі культури та відпочинку тощо. Необхідною складовою вивчення міжнародних туристичних зв'язків України є матеріали статистики інших країн щодо обслуговування туристів з України та короткотермінових поїздок українських громадян.

Всі ці дані дозволяють наблизитися до всебічного відображення міжнародних туристичних зв'язків України та процесів, що з ними пов'язані.

перебування іноземних туристів у готелях, питома вага іноземців від загальної кількості організовано відпочиваючих) [14]. Доповнює зміст карти діаграма, що показує структуру в'їзного туризму АР Крим за країнами походження та виїзного за країнами прямування.

Тема картографування міжнародних туристичних зв'язків нині є недостатньо опрацьованою і потребує детального вивчення на національному і регіональному рівнях. Підлягають картографуванню обсяги та напрями міжнародних туристичних потоків, економічні показники туристичного ринку країни (види обслуговування іноземних туристів, прибутки від туризму, ефективність туристичної діяльності тощо), наслідки туристичної діяльності (можлива шкода природному середовищу, соціальна напруженість тощо).

На карті «Україна. Організований туризм», розробленій автором статті (Рис. 2.) секторною картодіаграмою відображено частку в'їзних та виїзних туристів у їх загальній чисельності. Ця частка коливається від 4,4 % в Івано-Франківській до 74,0 % у м. Києві. У Львівській, Київській, Одеській областях, містах Севастополі та Києві частка міжнародних туристів (в'їзних та виїзних) складає понад 50 %. Отже ці регіони найбільш активно використовуються в'їзними туристами як цільові та є донорами виїзних туристичних потоків. Картографування цих показників сприяє виявленню нерівномірності туристичної освоєності регіонів та пошуку шляхів подолання низької участі окремих територій в індустрії міжнародних туристських послуг.

Серед нових напрямів картографування слід відзначити паломницький або релігійний туризм. В Україні при парафіях і храмах нині діють понад 115 паломницьких служб, які щороку організують подорожі десятків тисяч прочан. Зростає частка іноземних туристів, що віддають перевагу релігійному туризму. За даними паломницьких служб серед іноземців, що відвідали Україну останні роки з метою паломництва, є представники української діаспори з Австралії та Норвегії.

Важливими темами картографування є поїздки, що здійснюються з метою обслуговування представництв, дипломатичний, службовий та діловий туризм. Інтенсивність цих туристичних потоків свідчить про тісноту зв'язків між окремими країнами

Для теренів Європи і світу, окрім дослідження туристських ресурсів [1, 8], потребує вивчення геопросторова організація рекреаційно-туристичних регіонів і центрів світу, новітніх «полюсів зростання» рекреаційної індустрії, міжконтинентальних та міждержавних потоків ділових і організованих туристів, паломників, осіб, що прибувають з метою культурного та спортивного обміну між державами тощо. Певний досвід картографування в'їзного туризму представлений в Національному атласі України, для якого автор у співавторстві з О. У. Хомрою розробив карти «Європа. Перетин кордонів. В'їзд в Україну», «Європа. Перетин кордонів. Виїзд з України», присвячених відображенню окремих показників міжнародного туризму [9].

Аналіз статистичних даних Адміністрації Державної прикордонної служби України за останні роки свідчить про зростання чисельності прибулих організованих туристів за 2006-2007 рр. з Угорщини, Словаччини, Румунії, Болгарії, Чехії, Німеччини, Кувейту, Саудівської Аравії, Азербайджану, інших країн.

Висновки

Картографування міжнародних туристичних зв'язків стає дедалі актуальнішим у зв'язку з поживавленням міжнародного туризму, вступом України до СОТ, інтеграцією України до міжнародних ринків товарів послуг та інформації. Системне картографування міжнародних туристичних зв'язків України, обґрунтування якого розпочате у статті, відіграє важливе значення для підвищення конкурентних переваг України порівняно з іншими країнами світу в галузі туристичної діяльності.

Деконцентрація туристичних потоків, освоєння туристами нових територій, нових видів туризму, нових послуг зумовлює важливість картографічної систематизації

інформації про рекреаційно-туристські ресурси регіонів України та інтенсивність їх використання з метою визначення напрямів вдосконалення діяльності в галузі обслуговування міжнародних туристів в Україні.

Література

1. Александрова А. Ю. Международный туризм: Учебник. - М.: Аспект Пресс, 2002. – 470 с.
2. Бейдик О.О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України: Автореф. дис. д-ра геогр. наук: 11.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2004. — 36 с.
3. Добровольська А.Б. Формування ринку міжнародного туризму в Україні і організаційні пріоритети його розвитку. автореф. дис. канд. екон. наук: 08.05.03 / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. — К., 1997. — 19 с.
4. Зовнішня торгівля України товарами та послугами: Статистичний збірник. Том 1. – К.: Державний комітет статистики України, 2006. - 156 с.
5. Кузьміна О. М. Географічне дослідження впливу зовнішньоекономічних зв'язків на трансформацію господарства Автономної Республіки Крим : Автореф. дис. канд. геогр. наук: 11.00.02 / Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. — Сімф., 2003. — 20 с.
6. Любіцева О.О. Геопросторова організація туристичного процесу. Автореф. дис. д-ра геогр. наук: 11.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2003. — 29 с.
7. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). – К.: «Альтерпрес», 2003. – 436 с.
8. Ляшенко Д.О. Європа. Зоологічні парки: карта / Екологічна енциклопедія: У 3 т. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. – Т.2: Є-Н. – С. 8.
9. Національний атлас України. – К.: ДНВП «Картографія», 2007. – 440 с.: іл.
10. Прасул Ю. І. Наукові основи системного картографування регіонів України для потреб туризму (на прикладі Харківської області): Автореф. дис. канд. геогр. наук: 11.00.12 / Харківський національний університет. — К., 2004. — 20 с.
11. Северинов В. Ф. Картографічний моніторинг міжнародних туристичних зв'язків України / Картографія та вища школа: Збірн. наук. праць. Вип. 8 – К., 2003 – С. 185-191.
12. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. – Одеса: Астропринт, 2005 . – 632 с.
13. Шевчук Л. Т. Соціальна географія: навчальний посібник. - К. Знання 2007. - 349 с.
14. Яковенко І.М. Іноземний туризм: карта / Атлас. Автономна Республіка Крим / Таврійський Національний університет ім. В. І. Вернадського, Інститут географії НАН України, Інститут передових технологій. – Київ – Сімферополь, 2003. – С. 67.
15. Rudenko L., Bochkovska A. Tourism: map / Ukraine in maps / Edited by K. Kocsis, L.Rudenko, F. Schweitzer. – Kyiv-Budapesti: NASU Institute of Geography, HAS Geographical Research Institute, 2008. – P. 142.

Надійшла до редакції 30.05.08 р.